

Śmierć i życie po śmierci...

Eschatologia

Wykład 28

Ks. Andrzej Michalik

O śmierci i życiu wiecznym w *Katechizmie Kościoła Katolickiego*

Tak zwany „Mały katechizm”, który pojawia się na pierwszych stronach wielu modlitewników katolickich przypominając podstawowe prawdy dotyczące wiary i życia chrześcijanina, mówi także o „rzeczach ostatecznych człowieka”. Wymienia ich trzy: 1) Śmierć, 2) Sąd, 3) Niebo, albo piekło. Natomiast – jeśli tak można się wyrazić – „wielki Katechizm”, czyli *Katechizm Kościoła Katolickiego* mówi o „rzeczach ostatnich” (*ta eschata*) w artykule siódmym: „Stamtąd przyjdzie sądzić żywych i umarłych” oraz w dwóch ostatnich artykułach Symbolu Apostolskiego: „Wierzę w ciała zmartwychwstanie” i „Wierzę w życie wieczne”¹.

Zanim przyjrzymy się bliżej nauce *Katechizmu Kościoła Katolickiego* na ten temat, warto sobie uświadomić, że to nauczanie – jako oficjalne nauczanie Magisterium Kościoła – poprzedza długa historia wypowiedzi tego Magisterium w nauczaniu Papieży i Soborów. Oczywiście punktem wyjścia wszystkich jest Symbol Apostolski oraz Symbol Nicejsko-Konstantynopolitański jako pierwsze oficjalne wyznania wiary Kościoła w zmartwychwstanie umarłych i życie wieczne, w Paruzję oraz sąd. Trzeba w tym kontekście wspomnieć o wypowiedziach Soborów: Laterańskiego IV (1215), Lyonskiego II (1274), Florenckiego (1439-1445) i Trydenckiego (1545-1563) oraz Soboru Watykańskiego II (1962-1965). Nauczanie tego ostatniego wywarło duży wpływ na refleksję eschatologiczną drugiej połowy XX wieku także dlatego, że zagadnienia eschatologiczne – ujmowane dotychczas „punktowo” – Sobór włączył do eklezjologii (ujętej z kolei bardzo chrystologicznie), wypowiadając się „o rzeczach ostatnich” w VII rozdziale Konstytucji dogmatycznej o Kościele *Lumen gentium* zatytułowanym „Eschatologiczny charakter Kościoła pielgrzymującego i jego jedność z Kościołem w niebie”². Kwestie eschatologiczne powracają także w Konstytucji duszpasterskiej o Kościele w świecie współczesnym *Gaudium et spes*³. Zarówno w jednym jak i drugim dokumencie perspektywa eschatologiczna staje się istotnym odniesieniem dla życia Kościoła, także przez fakt ścisłego powiązania eschatologii z historią zbawienia zarówno w jej indywidualnym, jak i powszechnym wymiarze⁴.

¹ Prawdy dotyczące „rzeczy ostatnich” wspomniane są (często tylko przywołane jednym słowem) także w wielu innych miejscach tego *Katechizmu* (por. *Indeks tematyczny*, w polskim wydaniu z 1994 roku na s. 699-720). Nieco szerzej *Katechizm* nawiązuje do „rzeczy ostatnich”, gdy przedstawia Eucharystię także jako „zadatek przyszłej chwały” (por. KKK, nr 1402-1405). Podobne odniesienie pojawia się także przy okazji omawiania sakramentu namaszczenia chorych (por. KKK, nr 1523-1525). Interesująca nas tematyka podjęta jest nieco szerzej także wtedy, gdy *Katechizm* mówi o pogrzebie chrześcijańskim (por. KKK, nr 1680-1690). Dalej zamiast pełnej nazwy *Katechizm Kościoła Katolickiego* będziemy używać skrótu *Katechizm*.

² Por. Sobór Watykański II, *Konstytucja dogmatyczna o Kościele „Lumen gentium”*, nr 48-51.

³ Por. Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym „Gaudium et spes”*, nr 10, 18, 39.

⁴ Por. M. Bordoni, N. Ciola, *Gesù nostra speranza*, Bologna 1988, s. 151.

Oprócz nauczania soborów trzeba także wspomnieć o nauczaniu papieży. Chodzi przede wszystkim o *Konstytucję Benedykta XII „Benedictus Deus”* (1336) oraz ogłoszone przez św. Pawła VI w roku 1968 *Wyznanie wiary Ludu Bożego*. Do tych wypowiedzi wypada dołączyć *List do biskupów o niektórych zagadnieniach dotyczących eschatologii „Recentiores episcoporum Synodi”* (1979) przygotowany przez Kongregację Nauki Wiary.

1. Brama śmierci – przejście do innego wymiaru życia

Katechizm Kościoła Katolickiego podejmuje temat śmierci tam, gdzie wyjaśnia jedenasty artykuł Symbolu Apostolskiego „Wierzę w ciała zmartwychwstanie”. Najpierw więc wyjaśnia wiarę Kościoła w zmartwychwstanie ciała ukazując ścisłą relację zmartwychwstania ciała człowieka z tajemnicą zmartwychwstania Chrystusa. W tym kontekście, w drugiej części także tajemnica śmierci oświetlona zostaje przez więź umierającego człowieka z Jezusem Chrystusem. W *Katechizmie* czytamy: „Aby zmartwychwstać z Chrystusem, trzeba umrzeć z Chrystusem, trzeba «opuścić nasze ciało i stanąć w obliczu Pana» (2 Kor 5,8)” (KKK 1005). Ten moment powiązania tych dwóch części staje się także dla autorów *Katechizmu* okazją (jedyną, jak się okazuje), by powiedzieć czym jest z chrześcijańskiego punktu widzenia śmierć. „W tym «odejściu» (Flp 1,23), jakim jest śmierć, dusza jest oddzielona od ciała” (KKK 1005). I zaraz dodaje (powiedzmy to od razu), że „połączy się z nim na nowo w dniu zmartwychwstania umarłych (por. Paweł VI, *Wyznanie wiary Ludu Bożego*, nr 28)” (KKK 1005).

Najpierw więc *Katechizm* przybliży rozumienie śmierci, a następnie wyjaśnia sens chrześcijańskiej śmierci. Co *Katechizm* mówi o samej śmierci? Egzystencjalne doświadczenie zostaje tu oświetlone przez wiarę i wyjaśnione z teologicznego punktu widzenia. Najpierw więc mamy przypomnienie, że śmierć jest kresem życia ziemskiego (aspekt egzystencjalny) oraz wyjaśnienie, że jest ona konsekwencją grzechu, ale została przemieniona przez Chrystusa (aspekt teologiczny).

„Śmierć jest kresem życia ziemskiego. Czas jest miarą naszego życia; w jego biegu zmieniamy się i starzejemy. Jak w przypadku wszystkich istot żyjących na ziemi, śmierć jawi się jako normalny koniec życia” (KKK 1007). W tym miejscu pojawia się także zachęta o charakterze parenetycznego wezwania: „Ten aspekt śmierci jest pewnym przynagleniem dla naszego życia; pamięć o naszej śmiertelności służy także jako przypomnienie, że mamy tylko ograniczony czas, by zrealizować nasze życie” (KKK 1007), wzmocnioną słowami Pisma: «Pomnij... na Stwórcę swego w dniach swej młodości... zanim wróci się proch do ziemi, tak jak nią był, a duch powróci do Boga, który go dał» (Koh 12,1. 7)” (KKK 1007).

Powołując się na nauczanie Pisma Świętego oraz Tradycję Kościoła naucza, że śmierć jest przeciwna zamysłom Stwórcy i jest konsekwencją grzechu. „Urząd Nauczycielski Kościoła, który autentycznie interpretuje wypowiedzi Pisma Świętego (por. Rdz 2,17; 3,3. 19; Mdr 1,13; Rz 5,12; 6,23) i Tradycji, naucza, że śmierć weszła na świat z powodu grzechu człowieka (por. Sobór Trydencki: DS 1511)” (KKK 1008). W tym samym miejscu *Katechizm* odpowiada na pytanie czy człowiek umierałby gdyby nie zgrzeszył: „Chociaż człowiek posiadał śmiertelną naturę, z woli Bożej miał nie umierać. Śmierć była więc przeciwna zamysłom Boga Stwórcy, a weszła na świat jako konsekwencja grzechu (por. Mdr 2,23-24)” (KKK 1008)⁵.

Dalej *Katechizm* wyjaśnia, że śmierć, której także Jezus doświadczył i którą przyjął w posłuszeństwie Ojcu, została dzięki Jego posłuszeństwu przemieniona w błogosławieństwo. „Także Jezus, Syn Boży, przeszedł przez cierpienie śmierci, właściwej dla kondycji ludzkiej. Mimo swojej trwogi przed śmiercią (por. Mk 14,33-34; Hbr 5,7-8), przyjął ją aktem całkowitego i dobrowolnego poddania

⁵ *Katechizm* przypomina w tym miejscu także nauczanie Soboru Watykańskiego II: „Śmierć cielesna, od której człowiek byłby wolny, gdyby nie był zgrzeszył» (*Konstytucja „Gaudium et spes”*, nr 18), jest «ostatnim wrogiem» człowieka, który musi zostać zwyciężony (por. 1 Kor 15,26)” (KKK 1008).

się woli Ojca. Posłuszeństwo Jezusa przemieniło przekleństwo śmierci w błogosławieństwo (por. Rz 5,19-21)” (KKK 1009).

Jaki jest sens śmierci chrześcijańskiej? Tak jak Chrystus przemienił przekleństwo śmierci w błogosławieństwo (por. KKK 1009), tak również dzięki Chrystusowi – jak czytamy w następnym zdaniu *Katechizmu* – „śmierć chrześcijańska ma sens pozytywny” (KKK 1010). W następnych punktach znajdujemy odpowiedź na pytanie: dlaczego?

Ten pozytywny sens śmierci chrześcijańskiej ma swój fundament w zjednoczeniu chrześcijanina z Chrystusem przez chrzest. „Istotna nowość śmierci chrześcijańskiej – czytamy na ten temat w *Katechizmie* – polega na tym, że przez chrzest chrześcijanin już w sposób sakramentalny «umarł z Chrystusem», by żyć nowym życiem. Jeżeli umieramy w łasce Chrystusa, przez śmierć fizyczną wypełnia się to «umieranie z Chrystusem» i dopełnia w ten sposób nasze wszczęcie w Niego w Jego akcie odkupieńczym” (KKK 1010). *Katechizm* cytuje tutaj św. Pawła: „Dla mnie bowiem żyć – to Chrystus, a umrzeć – to zysk” (Flp 1,21). „Nauka to zasługująca na wiarę: Jeżeliśmy bowiem z Nim współumarli, wspólnie z Nim i żyć będziemy” (2 Tm 2,11).

Chrześcijańska śmierć pojmowana jest także jako spotkanie z Chrystusem, lub spotkanie z Bogiem, który powołuje człowieka do siebie, a człowiek, na wzór Chrystusa (por. Łk 23,46), „może przemienić własną śmierć w akt posłuszeństwa i miłości wobec Ojca” (KKK 1011). „Dlatego chrześcijanin może przeżywać wobec śmierci pragnienie podobne do pragnienia św. Pawła: «Pragnę odejść, a być z Chrystusem» (Flp 1,23)” (KKK 1011). To chrześcijańskie spojrzenie na tajemnicę śmierci ilustrowane jest świadectwem świętych: Ignacego Antiocheńskiego, Teresy z Avila oraz Teresy od Dzieciątka Jezus. „Chcę widzieć Boga, – pisze św. Teresa od Jezusa w swej *Księdze życia* – ale trzeba umrzeć, by Go zobaczyć”. A jej duchowa córka, św. Teresa od Dzieciątka Jezus, napisze: „Ja nie umieram, ja wchodzę w życie” (por. KKK 1011).

Katechizm przypomina, że w perspektywie śmierci jeszcze wyraźniej jawi się ostateczny cel życia człowieka oraz odpowiedzialność człowieka za kształt jego wieczności: „Śmierć jest końcem ziemskiej pielgrzymki człowieka, czasu łaski i miłosierdzia, jaki Bóg ofiaruje człowiekowi, by realizował swoje ziemskie życie według zamysłu Bożego i by decydował o swoim ostatecznym przeznaczeniu. Gdy zakończy się «jeden jedyny bieg naszego ziemskiego żywota» (Sobór Watykański II, *Konstytucja Lumen gentium*, nr 48), nie wrócimy już do kolejnego życia ziemskiego. «Postanowione ludziom raz umrzeć» (Hbr 9,27)” (KKK 1013). Po czym dodaje krótko i zwięźle: „Po śmierci nie ma «reinkarnacji»” (KKK 1013).

Rozważania o sensie śmierci chrześcijańskiej *Katechizm* kończy zachętą skierowaną do wiernych: „Kościół zachęca nas do przygotowania się na godzinę naszej śmierci («Od nagłej i niespodziewanej śmierci wybaw nas, Panie»: starożytna Litania do Wszystkich Świętych), do proszenia Matki Bożej, by wstawiała się za nami «w godzinę śmierci naszej» (modlitwa «Zdrowaś Maryjo»), oraz do powierzenia się świętemu Józefowi, patronowi dobrej śmierci” (KKK 1014). Po czym cytuje *O naśladowaniu Chrystusa* Tomasza à Kempis (I, 23, 1): „Tak powinienes zachować się w każdym czynie i w każdej myśli, jak gdybyś dziś miał umrzeć. Jeśli miałbyś czyste sumienie, nie bałbyś się bardzo śmierci. Lepiej jest unikać grzechu, niż uciekać przed śmiercią. Jeśli dziś nie jesteś gotowy, czy będziesz gotowy jutro?” (por. KKK 1014).

2. Życie wieczne – inny wymiar życia

Wyjaśniając kolejny artykuł Symbolu Apostolskiego „Wierzę w życie wieczne” autorzy *Katechizmu* nie próbują wyjaśniać jak należy rozumieć przymiotnik „wieczne”. Pozostawiają to filozofom i teologom. Piszą tylko tyle, że żyć wiecznie, to „żyć na zawsze z Chrystusem”, to być „na zawsze” podobnymi do Boga (por. KKK 1023). Wiecznie więc, czyli „na zawsze”.

„Chrześcijanin, który łączy własną śmierć ze śmiercią Jezusa, widzi śmierć jako przyście do Niego i jako wejście do życia wiecznego” (KKK 1020).

2.1. Sąd szczegółowy

Nauczanie *Katechizmu* na temat sądu szczegółowego jest bardzo oszczędne w słowach. Więcej mówi się tu o fakcie, niż o naturze tego sądu. Odwołując się do świadectwa Nowego Testamentu, *Katechizm* wyjaśnia, że człowiek zaraz po swej śmierci otrzymuje zapłatę stosownie do swych czynów i wiary. Wystarczy tu wspomnieć przypowieść o ubogim Łazarzu (por. Łk 16,22) i słowa Jezusa wypowiedziane na krzyżu do dobrego łotra (por. Łk 23,43). Ten sąd nazywamy szczegółowym. Mówi Pismo: „Wszyscy [...] musimy stanąć przed trybunałem Chrystusa, aby każdy otrzymał zapłatę za uczynki dokonane w ciele, złe lub dobre” (2 Kor 5,10). „Dam każdemu z was według waszych czynów” (Ap 2,23). „Každy z nas o sobie samym zda sprawę Bogu” (Rz 14,12) (por. KKK 1021).

Katechizm wyjaśnia, że „každy człowiek w swojej nieśmiertelnej duszy otrzymuje zaraz po śmierci wieczną zapłatę na sądzie szczegółowym, który polega na odniesieniu jego życia do Chrystusa” (KKK 1022). Po tym sądzie dokonuje się albo oczyszczenie, albo otwiera się „bezpośrednio wejście do szczęścia nieba”, albo następuje „bezpośrednio potępienie na wieki” (KKK 1022). W dalszej części mamy więc wyjaśnienie naszej wiary w niebo, czyściec i piekło.

2.2. Niebo (czyściec), albo piekło

2.2.1. Niebo

„Ci, którzy umierają w łasce i przyjaźni z Bogiem oraz są doskonale oczyszczeni, żyją na zawsze z Chrystusem. Są na zawsze podobni do Boga, ponieważ widzą Go «takim, jakim jest» (1 J 3,2), twarzą w twarz (por. 1 Kor 13,12; Ap 22,4)” (KKK 1023)⁶. Tę kontemplację Boga w chwale niebieskiej Kościoła nazywana „wizją uszczęśliwiającą” (por. KKK 1028). Natomiast „to doskonałe życie z Trójcą Świętą, ta komunія życia i miłości z Nią, z Dziewicą Maryją, aniołami i wszystkimi świętymi, jest nazywane «niebem»”. Jest ono „celem ostatecznym i spełnieniem najgłębszych dążeń człowieka, stanem najwyższego i ostatecznego szczęścia” (KKK 1024).

Katechizm przypomina także, że „życie błogosławionych polega na posiadaniu w pełni owoców odkupienia dokonanego przez Chrystusa, który włącza do swej niebieskiej chwały tych, którzy uwierzyli w Niego i pozostali wierni Jego woli” (KKK 1026). Oczywiście „tajemnica szczęśliwej komunii z Bogiem i tymi wszystkimi, którzy są w Chrystusie, przekracza wszelkie możliwości naszego zrozumienia i wyobrażenia. [...] «To, czego ani oko nie widziało, ani ucho nie słyszało, ani serce człowieka nie zdołało pojąć, jak wielkie rzeczy przygotował Bóg tym, którzy Go miłują» (1 Kor 2,9)” (KKK 1027). Z Chrystusem będą oni „królować na wieki wieków” (Ap 22,5) (por. KKK 1029).

2.2.2. Czyściec

Kościół naucza także, że po śmierci możliwe jest jeszcze, jak je nazywa, „końcowe oczyszczenie”, czyli czyściec. W *Katechizmie* czytamy: „Ci, którzy umierają w łasce i przyjaźni z Bogiem, ale nie są jeszcze całkowicie oczyszczeni, chociaż są już pewni swego wiecznego zbawienia, przechodzą po śmierci oczyszczenie, by uzyskać świętość konieczną do wejścia do radości nieba” (KKK 1030).

⁶ W tym miejscu *Katechizm* przypomina nauczanie papieża Benedykta XII (1336): „Powagą apostołską orzekamy, że według powszechnego rozporządzenia Bożego dusze wszystkich świętych... i innych wiernych zmarłych po przyjęciu chrztu świętego, jeśli w chwili śmierci nie miały nic do odpokutowania... albo jeśliby wówczas miały w sobie coś do oczyszczenia, lecz doznały oczyszczenia po śmierci... jeszcze przed odzyskaniem swoich ciał i przed Sądem Ostatecznym, od chwili Wniebowstąpienia Zbawiciela, naszego Pana Jezusa Chrystusa, były, są i będą w niebie, w Królestwie i w raju niebieskim z Chrystusem, dołączone do wspólnoty aniołów i świętych. Po męce i śmierci Pana Jezusa Chrystusa oglądały i oglądają Istotę Bożą widzeniem intuicyjnym, a także twarzą w twarz, bez pośrednictwa żadnego stworzenia” (*Konstytucja Benedictus Deus*: DS 1000).

Naukę tę Kościół sformułował dopiero w XV i XVI wieku (na soborach we Florencji i w Trydencie), ale ma ona mocne podstawy w Biblii i Tradycji Kościoła. Kościół zawsze, naśladując Judę Machabeusza (por. 2 Mch 12,45), ofiarował za zmarłych modlitwy, jałmużnę oraz dzieła pokutne, a przede wszystkim Eucharystię i do takiej praktyki nieustannie wiernych zachęcał (por. KKK 1031-1032).

2.2.3. Piekło

Katechizm przypomina naukę Kościoła o nagrodzie wiecznej, ale przestrzega także przed możliwością wiecznej kary. „Nie możemy być zjednoczeni z Bogiem, jeśli nie wybieramy w sposób dobrowolny Jego miłości. Nie możemy jednak kochać Boga, jeśli grzeszymy ciężko przeciw Niemu, przeciw naszemu bliźniemu lub przeciw nam samym. [...] Umrzeć w grzechu śmiertelnym, nie żałując za niego i nie przyjmując miłosiernej miłości Boga, oznacza pozostać z wolnego wyboru na zawsze oddzielonym od Niego. Ten stan ostatecznego samowykluczenia z jedności z Bogiem i świętymi określa się słowem «piekło»” (KKK 1033).

Jezus, wzywając do nawrócenia i przypominając o odpowiedzialności człowieka, często ostrzegał przed niebezpieczeństwem potępienia mówiąc o „ogniu wiecznym” (por. Mt 5,22. 29; 13,42. 50; 25,41; Mk 9,43-48) (por. KKK 1034). Na tej podstawie „nauczanie Kościoła stwierdza istnienie piekła i jego wieczność. Dusze tych, którzy umierają w stanie grzechu śmiertelnego, bezpośrednio po śmierci idą do piekła, gdzie cierpią męki, «ogień wieczny» (por. Symbol *Quicumque*: DS 76; i in.)”. „Zasadnicza kara piekła – dodaje *Katechizm* – polega na wiecznym oddzieleniu od Boga”, w którym wyłącznie „człowiek może mieć życie i szczęście” (KKK 1035).

Jeszcze jedną ważną uwagę znajdujemy w tym miejscu w *Katechizmie*: „Bóg nie przeznacz nikogo do piekła (por. Synod w Orange: DS 397; Sobór Trydencki: DS 1567); dokonuje się to przez dobrowolne odwrócenie się od Boga (grzech śmiertelny) i trwanie w nim aż do końca życia. W liturgii eucharystycznej i w codziennych modlitwach swoich wiernych Kościół błaga o miłosierdzie Boga, który nie chce «niektórych zgubić, ale wszystkich doprowadzić do nawrócenia» (2 P 3,9)” (KKK 1037).

3. Nadzieja nowego nieba i nowej ziemi

Ostatnim aktem historii, ale dziejącym się już poza jej biegiem, jest chwalebne przyjście Chrystusa, które wyznajemy w siódmym artykule Symbolu Apostolskiego: „Stamtąd przyjdzie sądzić żywych i umarłych”. A w Symbolu Nicejsko-Konstantynopolitańskim: „I powtórnie przyjdzie w chwale sądzić żywych i umarłych, a królestwu Jego nie będzie końca”.

„Chrystus powiedział przed swoim Wniebowstąpieniem, że nie nadeszła jeszcze godzina chwalebного ustanowienia Królestwa mesjańskiego oczekiwanego przez Izraela (por. Dz 1,6-7), które według proroków (por. Iz 11,1-9) miało przynieść wszystkim ludziom ostateczny porządek sprawiedliwości, miłości i pokoju. Czas obecny jest według Chrystusa czasem Ducha i świadectwa (por. Dz 1,8), ale jest to także czas naznaczony jeszcze «utrapieniami» (1 Kor 7,26) oraz doświadczaniem zła (por. Ef 5,16), które nie oszczędza Kościoła (por. 1 P 4,17) i zapoczątkowuje walkę ostatnich dni (por. 1 J 2,18; 4,3; 1 Tm 4,1). Jest to czas oczekiwania i czuwania (por. Mt 25,1-13; Mk 13,33-37)” (KKK 672). Czas nadziei... nowego nieba i nowej ziemi.

3.1. Przyjście w chwale

„Dwaj mężowie w białych szatach” powiedzieli do Apostołów: „Mężowie z Galilei, dlaczego stoicie i wpatrujecie się w niebo? Ten Jezus, wzięty od was do nieba, przyjdzie tak samo, jak widzieliście Go wstępującego do nieba” (Dz 1,11). Świadcowie Wniebowstąpienia, świadkowie Paschy Chrystusa ma-

ją iść teraz i głosić światu Dobrą Nowinę (por. Mt 28,19-20), ale Kościół, żyjąc obietnicą powrotu Jezusa, będzie czuwał i wołał: „Marana tha”, „Przyjdź, Panie Jezus!” (por. Ap 22,20). Dlatego w każdej Mszy świętej z naszych ust (i serc) wypływa modlitwa: „Oczekujemy Twego przyjścia w chwale”. Dlatego wpatrujemy się w niebo, oczekując chwalebного przyjścia naszego Pana. Przyjścia już nie w ukryciu i niemal niezauważalnie, ale przyjścia w chwale.

W *Katechizmie* czytamy: „Od Wniebowstąpienia przyjście Chrystusa w chwale jest bliskie (por. Ap 22,20), nawet jeśli nie do nas należy «znać czasy i chwile, które Ojciec ustalił swoją władzą» (Dz 1,7; por. Mk 13,32). Przyjście eschatologiczne może wypełnić się w każdej chwili (por. Mt 24,44; 1 Tes 5,2) nawet jeśli to przyjście i ostateczna próba, która je poprzedzi, są jeszcze «zatrzymane» (por. 2 Tes 2,3-12)” (KKK 673).

Katechizm przypomina także, że to ostateczne przyjście Chrystusa w chwale będzie poprzedzone próbą Kościoła (por. KKK 675-676). A „Kościół wejdzie do Królestwa jedynie przez tę ostateczną Paschę, w której podąży za swoim Panem w Jego Śmierci i Jego Zmartwychwstaniu (por. Ap 19,1-9). Królestwo wypełni się więc nie przez historyczny triumf Kościoła (por. Ap 13,8) zgodnie ze stopniowym rozwojem, lecz przez zwycięstwo Boga nad końcowym rozpętnaniem się zła (por. Ap 20,7-10), które sprawi, że z nieba zstąpi Jego Oblubienica (por. Ap 21,2-4)” (KKK 677). W tym samym punkcie *Katechizm* dodaje, że „triumf Boga nad buntem zła przyjmie formę Sądu Ostatecznego (por. Ap 20,12) po ostatnim wstrząsie kosmicznym tego świata, który przemija (por. 2 P 3,12-13)” (KKK 677).

3.2. Sąd Ostateczny

Jezus, jak wyznajemy, „przyjdzie sędzić żywych i umarłych”⁷. *Katechizm* wyjaśnia najpierw dlaczego Chrystus jest sędzią: „Chrystus jest Panem życia wiecznego. Do Niego jako do Odkupiciela świata należy pełne prawo ostatecznego osądzenia czynów i serc ludzi. «Nabył» On to prawo przez swój Krzyż. W taki sposób Ojciec «cały sąd przekazał Synowi» (J 5,22; por. J 5,27; Mt 25,31; Dz 10,42; 17,31; 2 Tm 4,1). Syn jednak nie przyszedł, by sędzić, ale by zbawić (por. J 3,17) i dać życie, które jest w Nim (por. J 5,26). Przez odrzucenie łaski w tym życiu każdy osądza już samego siebie (por. J 3,18; 12,48), otrzymuje według swoich uczynków (por. 1 Kor 3,12-15) i może nawet potępić się na wieczność, odrzucając Ducha miłości (por. Mt 12,32; Hbr 6,4-6; 10,26-31)” (KKK 679).

„Sąd Ostateczny – czytamy w *Katechizmie* – nastąpi podczas chwalebного powrotu Chrystusa. Jedynie Ojciec zna dzień i godzinę sądu. Tylko On decyduje o jego nadejściu. Przez swego Syna Jezusa Chrystusa wypowie On wówczas swoje ostateczne słowo o całej historii. Poznamy ostateczne znaczenie dzieła stworzenia i ekonomii zbawienia oraz zrozumiemy przedziwne drogi, którymi Jego Opatrzność prowadziła wszystko do ostatecznego celu. Sąd Ostateczny objawi, że sprawiedliwość Boga triumfuje nad wszystkimi niesprawiedliwościami popełnionymi przez stworzenia i że Jego miłość jest silniejsza od śmierci (por. Pnp 8,6)” (KKK 1040).

Najbardziej znany obraz sądu, to wizja sądu ostatecznego nakreślona przez Jezusa a zapisana w Ewangelii według św. Mateusza (por. Mt 25,31-46). W tej wielkiej wizji Sądu, którą Jezus kreśli, przedmiotem sądu będzie miłość. Wówczas Chrystus „przyjdzie w swej chwale i wszyscy aniołowie z Nim... Zgromadzą się przed Nim wszystkie narody, a On oddzieli jednych ludzi od drugich, jak pasterz oddziela owce od kozłów. Owce postawi po prawej, a kozły po swojej lewej stronie... I pójda ci na mękę wieczną, sprawiedliwi zaś do życia wiecznego” (Mt 25, 31. 32. 46)⁸ (por. KKK 1038).

⁷ *Katechizm* omawia prawdę o sądzie, który nazywamy ostatecznym, a który się dokona podczas chwalebного przyjścia Jezusa Chrystusa, w dwóch miejscach. Najpierw gdy wyjaśnia artykuł siódmy: „Stamtąd przyjdzie sędzić żywych i umarłych” (por. KKK 678-679), a następnie przedstawiając prawdę o życiu wiecznym wyznawaną w artykule dwunastym (por. KKK 1038-1041).

⁸ Wizji sądu ostatecznego, którą Jezus kreśli w Ewangelii św. Mateusza (por. Mt 25,31-46), nie można traktować jako swego rodzaju reportażu z tego, co się wówczas wydarzy (por. H.U. von Balthasar, *Czy wolno mieć nadzieję?*, s. 53). Jest to próba – jak wyjaśnia Benedykt XVI – „obrazowego wyrażenia tego, co niewyobrażalne. Nie możemy wyobrazić sobie tego niesłychanego procesu, w

Fakt sądu wskazuje na wolność i odpowiedzialność człowieka. Powtórne przyjście Pana i Sąd Ostateczny zapoczątkują wieczne panowanie Jezusa. „A królestwu Jego nie będzie końca” – jak wyznajemy w *Symbolu Nicejsko-Konstantynopolitańskim*.

3.3. Zmartwychwstanie ciała

Wiarę w „ciała zmartwychwstanie” wyznajemy w jedenastym artykule Symbolu Apostolskiego. Tę samą wiarę, nieco innymi słowami, wyznajemy w Symbolu Nicejsko-Konstantynopolitańskim: „I oczekuję wskrzeszenia umarłych”.

W *Katechizmie* czytamy, że „*Credo* chrześcijańskie – wyznanie naszej wiary w Boga Ojca, Syna i Ducha Świętego oraz w Jego stwórcze, zbawcze i uświęcające działanie – osiąga punkt kulminacyjny w głoszeniu zmartwychwstania umarłych na końcu czasów oraz życia wiecznego” (KKK 988). Nasza wiara w „ciała zmartwychwstanie” opiera się na wierze w zmartwychwstanie Jezusa Chrystusa. „Wierzimy mocno i mamy nadzieję, że jak Chrystus prawdziwie zmartwychwstał i żyje na zawsze, tak również sprawiedliwi po śmierci będą żyć na zawsze z Chrystusem Zmartwychwstałym i że On wskrzesi ich w dniu ostatecznym (por. J 6,39-40)” (KKK 989). Św. Paweł pisze do Rzymian: „A jeżeli mieszka w was Duch Tego, który Jezusa wskrzesił z martwych, to Ten, co wskrzesił Jezusa z martwych, przywróci do życia wasze śmiertelne ciała, mocą mieszkającego w was Ducha” (Rz 8,11). *Katechizm* poucza: „Jezus w ostatnim dniu wskrzesi tych, którzy będą wierzyć w Niego (por. J 5,24-25; 6,40) i którzy będą spożywać Jego Ciało i pić Jego Krew (por. J 6,54)” (KKK 994).

W *Katechizmie* czytamy: „«Zmartwychwstanie ciała» oznacza, że po śmierci będzie żyła nie tylko dusza nieśmiertelna, ale że na nowo otrzymają życie także nasze «śmiertelne ciała» (Rz 8,11)” (KKK 990). *Katechizm*, odpowiadając na pytanie: „Jak zmartwychwstają zmarli?”, w kolejnych punktach zadaje cztery pytania: „Co to znaczy zmartwychwstać?”, „Kto zmartwychwstanie?”, „W jaki sposób?”, „Kiedy?”.

Katechizm poucza o prawdzie zniszczenia ludzkiego ciała oraz wyznaje wiarę w moc Boga, który przywróci nasze ciała do życia: „*Co to znaczy zmartwychwstać?* W śmierci, będącej «rozdzieleniem duszy i ciała, ciało człowieka ulega zniszczeniu», podczas gdy jego dusza idzie na spotkanie z Bogiem, chociaż trwa w oczekiwaniu na ponowne zjednoczenie ze swoim uwielbionym ciałem. Bóg w swojej wszechmocy przywróci ostatecznie naszym ciałom niezniszczalne życie, jednocząc je z naszymi duszami mocą Zmartwychwstania Jezusa” (KKK 997)⁹.

Z kolei *Katechizm* odpowiada na pytanie: Kto zmartwychwstanie? Zmartwychwstaną „wszyscy ludzie, którzy umarli: «Ci, którzy pełnili dobre czyny, pójdą na zmartwychwstanie życia; ci, którzy pełnili złe czyny na zmartwychwstanie potępienia» (J 5,29)” (KKK 998).

Katechizm nie tłumaczy w jaki sposób dokona się zmartwychwstanie ciał, chociaż zadaje takie pytanie. W odpowiedzi przytacza kilka tekstów z Pisma Świętego. „*W jaki sposób?* Chrystus zmartwychwstał w swoim własnym ciele: «Popatrzcie na moje ręce i nogi: to Ja jestem» (Łk 24,39); nie powrócił On jednak do życia ziemskiego. Tak samo w Nim «wszyscy zmartwychwstaną we własnych ciałach, które mają teraz» (Sobór Laterański IV: DS 801), ale to ciało będzie przekształcone w «chwalne ciało» (Flp 3,21), w «ciało duchowe» (1 Kor 15,44): «Lecz powie ktoś: A jak zmartwychwstają umarli? W jakim ukazują się ciele? O, niemądry! Przecież to, co siejesz, nie ożyje, jeżeli wcześniej nie

którym stają przed Panem cały kosmos i historia” (Benedykt XVI w rozmowie z Peterem Seewaldem, *Światłość świata. Papież, Kościół i znaki czasu*, tłum. P. Napiwodzki, Kraków 2011, s. 189).

⁹ W typicznej wersji *Katechizmu* w języku łacińskim słów: będącej «rozdzieleniem duszy i ciała, ciało człowieka ulega zniszczeniu», nie podaje się w cudzysłowie. „Quid est «resurgere»? In morte, animae et corporis separatione, corpus hominis in corruptionem decidit, dum eius anima in Dei occursum procedit, manens tamen in exspectatione corpori suo glorificato sese coniungendi. Deus, omnipotentia Sua, definitive vitam incorruptibilem nostris reddet corporibus, ea, resurrectionis Iesu virtute, nostris animabus coniungens” (997). (http://www.documenta-catholica.eu/a_01_03_40-%20Catechismus%20Catholicae%20Ecclesiae%20secundum%20SS%20Ioannem%20Paulum%20II.html dostęp: 26 IV 2021).

obumrze. To, co zasiewasz, nie jest od razu ciałem, którym ma się stać potem, lecz zwykłym ziarnem... Zasiewa się zniszczalne – powstaje zaś niezniszczalne... Trzeba, ażeby to, co zniszczalne, przyodziało się w niezniszczalność, a to, co śmiertelne, przyodziało się w nieśmiertelność» (1 Kor 15, 35-37. 42. 53)” (KKK 999). W następnym punkcie *Katechizm* dodaje: „To «w jaki sposób» przekracza naszą wyobraźnię i nasze rozumienie; jest dostępne tylko w wierze” (KKK 1000).

Wreszcie *Katechizm* podejmuje także kwestię kiedy to nastąpi. „*Kiedy?* W sposób definitywny «w dniu ostatecznym» (J 6,39-40. 44. 54; 11,24); «na końcu świata» (Sobór Watykański II, *Lumen gentium*, 48)”, ponieważ zmartwychwstanie zmarłych „jest wewnętrznie związane z powtórным przyjściem (Paruzją) Chrystusa” (KKK 1001).

Na końcu wyjaśniania prawdy o zmartwychwstaniu umarłych *Katechizm* przypomina, że przez chrzest już jesteśmy złączeni z Chrystusem zmartwychwstałym, a więc już uczestniczymy „w sposób rzeczywisty w niebieskim życiu Chrystusa Zmartwychwstałego (por. Flp 3,20)”, chociaż „to życie pozostaje «ukryte z Chrystusem w Bogu» (Kol 3,3)” (KKK 1003) i zachęca do szacunku dla własnego ciała oraz dla ciała drugiego człowieka, szczególnie gdy cierpi (por. KKK 1004).

3.4. Nowe niebo i nowa ziemia

Żyjemy nadzieją na odnowienie wszechświata. W *Katechizmie* czytamy: „Na końcu świata Królestwo Boże osiągnie swoją pełnię. Po sądzie powszechnym sprawiedliwi, uwielbieni w ciele i duszy, będą królować na zawsze z Chrystusem, a sam wszechświat będzie odnowiony: Wtedy Kościół «osiągnie pełnię... w chwale niebieskiej, gdy nadejdzie czas odnowienia wszystkiego i kiedy wraz z rodzajem ludzkim również świat cały, głęboko związany z człowiekiem i przez niego zdążający do swego celu, w sposób doskonały odnowi się w Chrystusie» (Sobór Watykański II, *Konstytucja „Lumen gentium”*, 48)” (KKK 1042). *Katechizm* dodaje, że „Pismo Święte nazywa to tajemnicze odnowienie, które przekształci ludzkość i świat, «nowym niebem i nową ziemią» (2 P 3,13)” (KKK 1043).

„Wszechświat widzialny jest więc również przeznaczony do przemienienia, «by... przywrócony do pierwotnego stanu, służył już bez żadnej przeszkody sprawiedliwym», uczestnicząc w ich chwale w Jezusie Chrystusie Zmartwychwstałym (Św. Ireneusz, *Adversus haereses*, V, 32, 1)” (KKK 1047).

Sobór Watykański II (cytowany przez *Katechizm*, por. 1048) poucza: „*Nie znamy czasu, kiedy ma zakończyć się ziemia i ludzkość, ani nie wiemy, w jaki sposób wszechświat ma zostać zmieniony. Przemija wprawdzie postać tego świata zniekształcona grzechem, ale pouczeni jesteśmy, że Bóg gotuje nowe mieszkanie i nową ziemię, gdzie mieszka sprawiedliwość, a szczęśliwość zaspokoi i przewyższy wszelkie pragnienia pokoju, jakie żywią serca ludzkie*” (Sobór Watykański II, *Konstytucja „Gaudium et spes”*, 39).

Ostatnie zdania tego fragmentu *Katechizmu* wybrzmiewają mocną nadzieją na oczyszczenie i odnowienie wszystkiego w Chrystusie oraz wiecznym panowaniu Boga, który będzie „wszystkim we wszystkich” (1 Kor 15,28): „«Jeśli krzewić będziemy na ziemi w Duchu Pana i według Jego zlecenia... wszystkie dobra natury oraz owoce naszej zapobiegliwości, to odnajdziemy je potem na nowo, ale oczyszczone ze wszystkiego brudu, rozświetlone i przemienione, gdy Chrystus odda Ojcu wieczne i powszechne Królestwo» (Sobór Watykański II, *Konstytucja „Lumen gentium”*, 2). Bóg w życiu wiecznym będzie wtedy «wszystkim we wszystkich» (1 Kor 15,28)” (KKK 1050).

Pytanie: W których artykułach Symbolu Apostolskiego *Katechizm Kościoła Katolickiego* wyjaśnia wiarę Kościoła o rzeczach ostatnich człowieka i widzialnego świata?

Polecana literatura:

Katechizm Kościoła Katolickiego, nr 668-682, 988-1060.

H. Szmulewicz, *Po tamtej stronie życia*, Tarnów 2005.